

Myslieť umenie ako imaginatívne pretváranie zmyslového

Slávka Kopčáková

Sallis, John (2024) *Premeny. O pravom zmysle umenia*.
Bratislava: Vydavateľstvo Minor, Kapucíni na Slovensku.
ISBN 978-80-89888-58-2.

V jeseni tohto roku sa na knižnom trhu objavil prvý slovenský preklad z bohatého diela významného amerického filozofa Johna Sallisa (*1938). Pôvodný titul *Transfigurements: On the True Sense of Art* (2008) je syntézou zhŕňajúcou fenomenologicky orientovanú spisbu autora a jeho početné analytické sondy do myšlienkových svetov veľikánov svetovej filozofie (Platón, Martin Heidegger, Jacques Derrida, Immanuel Kant, Johann Gottlieb Fichte, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Friedrich Nietzsche a iných). John Sallis pôsobil na významných amerických univerzitách, v rokoch 1964–2005 postupne na University of the South, na Duquesne University v Pittsburghu,

na Loyola University v Chicagu, v rokoch 1990–1995 na Vanderbilt University, na Pennsylvania State University. Od roku 2005 je profesorom filozofie na Boston College. Je zakladateľom významného časopisu *Research in Phenomenology* (od roku 1971) a ďalších platforiem venujúcich sa kontinentálnej filozofii. Originálne dielo profesora Sallisa tvorí viac ako dve desiatky kníh, najnovšie aj edícia zbraných diel. Zahŕňa v sebe témy filozofie prírody, filozofie vedy, vizuálneho umenia a hudby, poézie, literatúry, jazyka a teórie prekladu.

Vďaka neúnavnej prekladateľskej aktivite filozofa Ladislava Tkáčika má slovenský čitateľ v preklade *Premeny. O pravom zmysle umenia* (2024) príležitosť načrieť do myšlienkových meandrov filozofa hľadajúceho pravý zmysel umenia. Cestu filozofického skúmania fenoménu umenia prešiel takmer každý filozof v dejinách, nie všetky pokusy však boli úspešne prijaté a akceptované. Sallisov vklad do kontextu obnovy a aktualizácie myšlienkových svetov popredných filozofov spočíva v jeho metóde paralelného zvažovania výrazových, sémantických a estetických kvalít viacerých druhov umenia. Často tak činí v jednom myšlienkovom prúde. Svojou metódou konfrontuje svet predchádzajúcich výpovedí (ich akceptovaním a prenikavou argumentáciou v ich prospech alebo aj neprospech) s premieňajúcim sa svetom umenia v optike každého jedného stretnutia s umeleckým dielom, s umením, s umeleckým artefaktom.

Úvahy o pravom zmysle umenia sú pre Sallisa cestou metaforického objavovania kategoriálnych prepodstatnení ním favorizovaných druhov umenia. Ide najmä o hudbu, výtvarné umenie, čiastočne aj literatúru a drámu. Ukazuje sa, že prekladateľ zámerne zvolil a prezentuje nám dielo neskoré a syntetické, kde Sallis zhŕňa stav svojho aktuálne završeného poznania, hovorí jasne, čistou a vycibrenou rečou, nijako neuhýba pri prezentovaní svojej subjektívnej pravdy filozofa. To isté platí aj pre slovenský preklad. Jazykom metafor nám Sallis predstavuje maľbu ako neviditeľnú, hudbu ako imagináciu, telo umeleckého diela ako farebné a znejúce, „žiarenie zmyslového odpútavajúce dielo od jeho materiálnosti“ (Sallis, 2024, s. 227), jeho zmyslovosti ako jedna z ciest vykladajúcich „prísľuby umenia“ (*ibid.*).

Na krátkej pôde recenzie sa pokúsim vyzdvihnúť práve tie aspekty knihy, ktoré by mohli najviac zaujať. Hoci sémantické možnosti hudby sú menšie ako u iných umení, jej výrazová, emocionálna a imaginatívna sila vždy priťahovala pozornosť aj tých najvýznamnejších filozofov. Na druhej strane hudba vždy odolávala najrôznejším výkladom, kvôli svojej vysokej miere abstraktnosti a filozofmi rozpoznaného dualizmu na pomedzí kvantovosti zvuku (častica či vlnenie, hmota či idea). Z toho dôvodu často mnohé teórie zostali len v náčrte, nevysvetlené, nedokončené. To je aj prípad filozofov Immanuela Kanta a Georga Friedricha Hegela, ktorí boli v dejinách neraz kritizovaní pre ich malý záujem o otázky hudobného umenia. Možno ani nešlo o kritiku ich záujmu, ako často skôr o nimi samými (prípadne ich oponentmi) deklarovajú nedostatočnú hĺbku vhladu do teórie, praxe a sémantických možností hudby, čo sa argumentovalo údajmi z ich biografii, ich deklarovanej či im pripisovanej vkusom a pod. Sallis toto kliše vyvracia a odкрýva skryté kvality

ich úvah o hudbe s kapitolách *Hudba a predstavivosť* (Sallis, 2024, s. 72–94) a *Rozoznievanie* (Sallis, 2024, s. 132–155). Je to naozaj úspešný pokus. Sallis nám prináša prekvapujúco nový pohľad, postavený na zaujímavej faktografii (najmä z Hegelovho života a jeho hudobných preferencií). V prípade Immanuela Kanta sme účastníkmi prenikavej a vecnej analýzy paragrafov týkajúcich sa (nielen) hudby z *Kritiky súdnosti*. Premýšľať o premene zmyslového pre filozofa znamená „znovu premyslieť, oživiť myslene, ktoré sa nám v textoch, akými sú Kritika súdnosti a Estetika, otvára ako minulosť stávajúca sa budúcou – budúcou tým, že toto myslenie dovádza až k hranici“ (Sallis, 2024, s. 22).

Záverečná kapitola *Prísľub umenia* (Sallis, 2024, s. 186–227) ako iniciačná úvaha znova otvára známu a dodnes rezonujúcu tému koncov umenia, resp. minulostného rázu umenia. Ten sa v estetike 20. ale aj 21. storočia objavil ako produkt filozofmi doteraz neúplne dešifrovaného čítania Hegela. Keď uvažuje o budúcnosti umeleckého diela si Sallis nenárokujú na jedinú pravdu, ale pri jej formulovaní načiera do Heideggerovho diela reflektujúceho Hegelov a Nietzscheho pohľad na umenie. Dáva ho do kontextu toho, čo je užitočné aj pre súčasníka, keď hovorí:

Prísľub umenia sa teda týka spôsobu, akým by sa mohla utvárať jeho budúcnosť. Ide o budúcnosť umeleckého diela, teda o perspektívu, že budúcnosť sa bude utvárať tak, aby umenie mohlo zostať rozhodujúce vo svojom vplyve na ešte stále vyhradené udalosti i na budúcnosť samotnú. (Sallis, 2024, s. 186)

Sallisovou pridanou hodnotou je poznanie, že *myslieť umenie* ako pretváranie zmyslového, zahŕňa aj uvedomenie si skutočnosti, že v umení je premieňaný dojem. Predchádza mu materiálny vnem, ako vnímateľnosť vecí, ktorá sa pretvára na žiarivosť niečoho krásneho. Inteligibilný význam sa pretvára tým, ako je zaobalený do vnemového plášťa. Umenie je výsledkom takejto dvojitej premeny, ktorá sa uskutočňuje v horizontálnom i vertikálnom smere. Podľa neho pravý zmysel umenia spočíva v takejto dvojitej transfigurácii zmyslového. Tieto tézy pripomínajú úvahy slovenského hudobného estetika Jozefa Kresánka (2000), ktorý hovorí o dvoch kategoriálnych prepoďtatneniach umenia. Sallisovou ústrednou témou je imaginácia, metódou je imaginatívne porozumenie umeniu.

Cieľom tejto recenzie nie je hodnotiť kvalitu prekladu (autorka nie je lingvistka), navyše ju vo fáze zrodu slovenskej verzie knihy ocenili svojím odporúčaním dve renomované slovenské lingvistky Erika Juríková a Adriána Ingrid Koželová. Mojm cieľom je informovať o stupni porozumenia a stotožnenia sa s obsahom Sallisových esejí, tak, ako v nich načrtáva kategoriálne prepoďtatnenie medzi materiálom umenia (tóny, slová, línie, obrazy, pohyblivé snímky, miesta) ako syntagmou a jazykom toho-ktorého umenia ako paradigmou. Druhé kategoriálne prepoďtatnenie prebieha po stretnutí filozofa s umeleckým artefaktom, ktorý pred neho predstupuje a ktorý rovnako môže kedykoľvek vstúpiť aj do komunikácie s vnímateľom. Podobne aj čitateľ Sallisových esejí je akoby recipientom prijímajúcim jeden z možných výkladov fenoménu umenia autorom.

Preklad Ladislava Tkáčika plní viaceré funkcie súčasne: ukazuje skvelú prácu a transfer cudzojazyčného textu do slovenského jazyka cestou porozumenia, údivu a nadchýnania sa, hľadania metaforickosti s uváženou mierou interpretácie tam, kde jazykový kód znemožňuje tlmočiť myšlienky anglofónneho filozofa priamo a bez nuansovania. Autor prekladu poukazuje vo svojej prekladateľskej poznámke výslovne iba na jedno slovo *sense* (Sallis, 2024, s. 237), ktoré má mnoho synonym v slovenčine, avšak súčasne mnoho významov v anglickom jazyku. Kľúčový je kontext, kde sa generuje a spresňuje možný význam, ktorý mu dal filozof a dekoduje ho autor prekladu. Sallis pred nami rozprestiera myšlienkové svety mimo vyšliapanej cesty analytickej filozofie, formalizmu či neoštrukturalizmu. Je to vynikajúca fenomenologická etuda zrelého filozofa, ktorú slovenskému čitateľovi sprostredkúva skvelý a imagináciou obdarený prekladateľ Ladislav Tkáčik. Ten pre nás chystá v roku 2025 ďalší preklad z diela Johna Sallisa, *Senses of Landscape* (2015), ktorá je reakciou na renesanciu záujmu o filozofiu prírody a krajiny. Bude nesporne obohatením teoretického diskurzu o krajinomalbe v našom myšlienkovom prostredí rovnako, ako ho obohatil preklad recenzovanej knihy *Premeny. O pravom zmysle umenia* (2024), ktorý si už v akademicknej obci stihol nájst premýšľavých čitateľov.

Literatúra:

Kresánek, J. (2000). *Hudba a člověk*. Bratislava: Hudobné centrum.

Slávka Kopčáková
University of Presov, Faculty of Arts
Institute of Aesthetics and Art Culture
17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovakia
slavka.kopcakova@unipo.sk

DOI: 10.5281/zenodo.14772536